

Ключевые слова: *историческое образование, организационные основы образования, Сумской педагогический институт, историческое отделение, исторический факультет, кафедра истории.*

SUMMARY

Bugrii Volodymyr. Organizational foundations of historical education at Sumy pedagogical institute (1933-1943).

The aim of the article is to reveal organizational foundations of historical education in Sumy state pedagogical institute in 1933–1943. Methods of research: theoretical analysis, comparison and generalization of sources. Results of the study: the idea of the activity of the History Department and the Faculty of History of Sumy Pedagogical Institute within the chronological boundaries has been significantly supplemented. Practical importance of research: the experience of organizing historical education at the higher pedagogical institution is highlighted, which will help improve training of history teachers at pedagogical universities at the present stage. Conclusions and prospects for further scientific research: it is established that in 1933 a single type of higher education institution was created - a pedagogical institute with a four-year term of study. It had to train specialists for secondary schools and technical schools. By the decision of the board of the People's Commissariat of Education of the USSR of July 27, the status of pedagogical institutes in Ukraine was granted to 29 education institutions. Among them was Sumy Pedagogical Institute.

The main organizational units of historical education at Sumy Pedagogical Institute during the studied period were first the History department and then the History faculty. The History department operated during the 1933/34 academic year. At History department worked the Chair of History. The heads of the History department and the Chair of History, and teaching staff were appointed. In 1934, the History department was closed, and the Chair of History was dissolved, students were transferred for further study to Kharkiv. In 1938 the Faculty of History was established at Sumy Pedagogical Institute and the Chair of History was restored. The admissions to the Faculty of History were successful. The quantitative and qualitative indicators of student and teaching staff were found to be significantly influenced by economic, political and ideological factors. Organizational foundations of historical education at Sumy State Pedagogical Institute in the post-war period need further study.

Key words: *historical education, organizational principles of education, Sumy Pedagogical Institute, History department, History faculty, Chair of History.*

УДК 94:314.15:316.7]:070(477)"1920"

Олександр Вовк

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С.Макаренка

ORCID ID 0000-0001-7071-8964

DOI 10.24139/2312-5993/2019.06/210-225

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ, ОСВІТИ ТА ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ (1920-ті РОКИ)

Проаналізовано українські періодичні видання діаспори (1920-ті роки) в якості джерела вивчення культури, освіти, повсякденного життя українців, які мешкали на окупованій більшовиками території та за кордонами України. На основі вивчення

низки періодичних видань української еміграції з'ясовано, що публікації широко висвітлюють життя українців як за межами рідної землі, так і в різних країнах світу. Вибірка видань, які були вивчені, ґрунтується на тому, що кожне з них представляло певну громадську чи політичну спільноту, яка мала власний погляд на соціокультурні процеси та ставлення до них. З'ясовано, що багато матеріалів української зарубіжної преси в міжвоєнний період було присвячено питанням розвитку української культури, освіти, зокрема, становищу освітян та діяльності закладів освіти. Проілюстровано актуальні проблеми повсякдення українців, розділених кордонами між різними країнами.

Ключові слова: преса, журнал, культура, освіта, джерело, повсякденне життя, еміграція, українці

Постановка проблеми. Історія української культури, освіти, повсякденного життя є актуальною темою сучасних наукових досліджень. Існує низка джерел, що дають можливість вивчити вказані питання. Серед згаданих джерел, що ілюструють життя українців у міжвоєнний період, окремо можна виділити пресу. Попри те, що періодичні видання української діаспори мають певний «партійний» стиль, але, порівнюючи з газетами та журналами України, що перебувала під більшовицькою окупацією, діаспорна преса мала можливість значно об'єктивніше висвітлювати низку питань, про які говорити чи писати в УСРР офіційно не можна було. Якщо говорити про те, наскільки правдивою була інформація про соціокультурні процеси в Наддніпрянщині, то про об'єктивність можна говорити, порівнюючи інформацію з інших джерел: архівних документів, спогадів очевидців. Чимала кількість наукових публікацій, присвячених цьому історичному періоду, засвідчує, що в цілому матеріали зарубіжної преси здебільшого об'єктивно висвітлюють напрями розвитку культури, освіти, повсякдення українців, що мешкали в УСРР. Слід пам'ятати, що тривалий час українська громадськість в еміграції здійснювала заходи для підготовки до майбутнього визволення України. Провадився глибокий аналіз суспільно-політичних та економічних процесів на основі різних джерел, у тому числі й агентурних, матеріалів у більшовицькій пресі. Якщо мова йде про культурний процес у середовищі українців, розпорошених серед різних країн, то в цьому випадку закордонна преса є для нас досить цінним джерелом, оскільки матеріали у виданнях готували безпосередні учасники або свідки українського життя. Отже, вивчення української емігрантської преси як джерела соціокультурних процесів може принести вагомий результат у справі вивчення історії української культури, освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню української преси як джерела для висвітлення історичного процесу присвячена значна кількість праць. Зазвичай, дослідники приділяли увагу певному історичному етапові і в

цьому контексті розглядали проблему існування української преси. Одним із перших науковців, який уперше намагався системно дослідити українську пресу, був А. Животко (Животко, 1990). У його праці здійснена важлива дослідницька робота, що спиралася на аналіз еміграційних джерел, широку аналітичну роботу. Праця М. Мартинюка подавала загальну картину розвитку українських періодичних видань в еміграції (Мартинюк, 1998). Крім згаданих дослідників, слід також вказати на здобутки в галузі вивчення української преси низки інших авторів (Лисяк-Рудницький, 1973; Сидоренко 2000; Вішка, 2002; Савка, 2002; Денека, 2003; Трощинський, 1994). Ґрунтовна праця О. Богуславського (Богуславський, 2008) стосується безпосередньої проблеми нашого дослідження і присвячена пресі української еміграції в контексті боротьби за незалежність України. Проблема української еміграційної преси знайшла своє висвітлення в історіографії. Висвітлювалася роль періодичної преси в контексті громадсько-культурного, освітнього, жіночого руху української еміграції. Дослідниками розкривається значення та роль періодичних видань для окреслення завдань української військової еміграції, йдеться про завдання, що постали перед емігрантською молоддю. У сучасних дослідженнях знаходимо висвітлення зовнішньоінформаційної акції політичного емігрантського середовища УНР, проблем розв'язання та боротьби з ворожою пропагандою, ролі емігрантських часописів у розбудові спільного фронту демократичної періодики, участі в міжпартійній полеміці, з'ясуванні проблем міжнаціональних відносин. Дослідники вивчали українські еміграційні періодичні видання і в контексті діяльності політичних діячів – борців за українську державність, участі уряду УНР в еміграції у прометеївському (політичному, культурному, інтелектуальному) русі. Важливою рисою є те, що більшість істориків розглядали емігрантські періодичні видання головним чином у контексті життя української еміграції. Як інформативне джерело про соціокультурні процеси в Україні під більшовицькою окупацією ці видання недооцінювалися. Хоча, як ми бачимо, у науці є вагомий доробок у галузі вивчення української емігрантської преси, але певні аспекти та особливості ще не розкриті.

Метою статті є аналіз преси української еміграції як джерело вивчення культури, освіти та повсякденного життя українців у 1920-ті роки.

Методи дослідження. Під час написання нами використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, хронологічний, логічний, синхронний, методи дослідження історичних джерел (установлення часу й місця історичного джерела, з'ясування обставин виникнення історичного джерела, верифікація змісту історичного джерела).

Виклад основного матеріалу. Емігрантська періодична преса періоду між двома світовими війнами представлена широкою кількістю видань. Проаналізувати їх усі в контексті дослідження розвитку української культури, освіти, повсякдення є завданням, яке потребує тривалого вивчення. Нашою метою є на основі окремих українських еміграційних видань, що виходили у 20–30-х роках ХХ століття, з'ясувати, як у них висвітлюється тема розвитку української культури.

Серед видань української еміграції міжвоєнного періоду можна назвати «Нову Громаду. Суспільно-політичний журнал», що виходив у 1923–1925 рр. у Відні під редакцією Семена Вітика. Попри критику часопису в емігрантських колах, що не розділяли політичних поглядів редактора, у цьому виданні можна знайти низку публікацій, що стосуються актуальних соціокультурних проблем того часу. Наприклад, в одному з номерів автор публікації А. Дніпровський, на підставі вивчення більшовицької преси, робить аналіз нових тенденцій у селянській поезії в Україні. Мова йде про вихідця з села Івана Сенченка, що з хвилею розгортання революції з «мрійних м'яких степів та казкових гаїв» потрапляє під «кам'яний брук» міста, не може його сприйняти, обурюється ним, вбачає в ньому «ментального бронтозавра» зі «смородом проституції», хоче втікати з нього:

«Прощай, місто!

О як я тебе зневажаю;

Твій кам'яний брук,

Твої вітрини і димарі, що роздирають хмари.

Прощай!

Обернуся до тебе спиною

І піду по світу...

Я не хочу більше галасу

Голодної юрби» (Дніпровський, 1923).

Про мешканців міста герой публікації говорить:

«Ваша блідна нікчемність

Волає до смороду брудної Лопані...

Замість життя радісного немовлятки,

Абортована думка ваша,

Зійде гнилою кров'ю» (Дніпровський, 1923).

Така люта характеристика невдовзі змінюється в героя нариса на поглинання і перетворення його на зовсім іншу людину, яка стає врешті в місті своїм. На підставі цієї публікації можна прослідкувати тенденції

співіснування і розвитку української селянської та міської культури, певне їхнє протистояння.

Цікаву інформацію про громадсько-політичні настрої, світогляд частини української еміграції знаходимо на сторінках збірника «Державна Нація» – неперіодичного органу Легії Українських Націоналістів, що у двох числах вийшов у Празі у 1927 р. Метою авторів збірника є розрив з українофільською традицією і виховання молоді на цілковито інших засадах, ніж це вважалося до того часу в українському патріотичному середовищі. Серед авторів збірника є такі відомі особистості українського культурно-політичного руху, як Д. Донцов, М. Сціборський, Є. Маланюк, Ю. Липа (Державна нація, 1927). На сторінках видання автори розмірковують щодо причин поразок українського національно-визвольного руху у 1917 – на початку 1920-х років. Одна з причин невдач, на думку одного з авторів – нерозуміння психології селянських мас, що призводило до краху всіх заходів у справі виконання селянством обов'язків щодо держави. Керманичів визвольним рухом картається за м'якотілість, що призводило до поразок. Піддаються критиці загальносвітові концепції розвитку: «Життя не хоче знати інтернаціональних мрій, принципів, – воно нищить їх». Завданням виховання молодого покоління є плекання її рішучості, тверезо дивитися на сьогоднішнє, пристосовувати свою діяльність до вимог часу. Молодь має спиратися на власні ідеї, а не пристосовуватися до чужих чи толерувати ворога. Родина посідає важливе місце в розвитку народу, вона є основою організованої нації (Нововірський, 1927). М. Сціборський у збірнику відверто негативно характеризує тогочасний стан української еміграції: «Еміграція гниє, вірніше догниває... Одна частина її, зневірена щодо наслідків та рації дальшої боротьби, вільно чи невольно ренегатствує й змінює. Друга уявляє з себе інертну масу, яка живе лише своїми егоїстичними інтересами й шуканням шматка хліба. Третя, розпорошена на безліч різних партій, груп і «центрів», відбуває марну вакханалію взаємних поборень. Ми не помилимося, коли ствердимо, що тепер еміграція далеко не уявляє з себе організованого, активного, будуючого політично-національного чинника» (Сціборський, 1927). На сторінках видання подається аналіз особливостей політичних суперечностей у емігрантському середовищі, що тлумачиться не політичними причинами, а світоглядними принципами, які не сприяють консолідації нації (Огляд журналів, 1927). Характеризуючи соціальні відносини в Україні під більшовицькою владою, автори збірника пишуть про зростання злиднів та антисанітарних умов, а народна освіта й виховання під гаслом матеріалістичного світогляду отруїв душу цілої генерації (Покерт, 1927).

Середовище, чії погляди висвітлювалися й викристалізовувалися на шпальтах «Державної Нації», було одним із тих, які невдовзі створили в 1929 р. ОУН.

Одним із найвідоміших часописів міжвоєнного періоду була «Нова Україна», що почала виходити у Празі з 1922 р. Редакцією видання позиціонувалося позапартійним двотижневиком. Для нас науковий інтерес становить той факт, що публікації «Нової України», крім економічних, політичних питань велику увагу приділяють культурно-просвітницькому, громадському розвитку. Серед завдань цього видання був об'єктивний аналіз становища в Україні, пошук шляхів відбудови рідного краю. Навколо часопису згуртувалися відомі українські літературні, наукові, публіцистичні діячі (Брайлян, 2003, с. 233-234).

У виданні відслідковує ситуація у різних частинках України. Так, за 1922 р. повідомлялося про голод мільйонів осіб, поширення епідемій тифу, холери (*Нова Україна, 1922*). У публікаціях 1923 р. повідомляється про голод на Запоріжжі, Миколаївщині (*Нова Україна, 1923*). Повідомляючи про голод у приморських місцевостях України, часопис висловлює думку про те, що Москва таким чином знищує українців, здійснюючи колонізаційні плани: на виморених голодом територіях поселити нових поселенців (Киянин, 1925).

Цікавою є рубрика видання «На Україні», автором якої підписаний «Киянин». Рубрика містить багато цінної інформації щодо різних аспектів життя українців під більшовицькою владою. Значна частина цієї інформації присвячена повсякденному життю селянства, його ставленню до міста. У 1923 р. часопис писав про те, що більшовицька влада тепер шукає з селом «змичку», намагається призначити з числа лояльних до влади представників різних структур «шефів» над селом. Селянство реагує на такі заходи і на візити представників влади як на чергову спробу вилучити якнайбільше податків, бо не вірить, що комуністи організують такі заходи для добра українського села. На підставі аналізу більшовицької преси, видання «Нова Україна» пише про те, що комуністична влада усвідомлює підозріле ставлення й боязкість селян щодо експедицій представників держави до села та різного над ним «шефства». Все місто в цілому розглядається як осередок ворожої влади, чужих урядовців, незрозумілих законів. На думку селянства, місто тільки й може, що вимагати податки, а за невиконання – карає, воно – ворог, для звичайного селянина від нього слід сподіватися одного лиха. Культурні надбання (давні й нові) міста для українського села – незрозуміла, неприступна, чужа річ, що суперечить побутові села. Для селянина міста

уособлюються як осередки різного людського непотребу: нероб, дармоїдів, гультяїв, що лише те й роблять, як вештаються та бенкетують. Ці бенкети й неробство містян, на думку селянина, забезпечує праця села. Події, пов'язані з «воєнним комунізмом», що супроводжувалися реквізиціями, націоналізацією, господарською руїною, стимулювали зміцнення селянських стереотипів щодо міста (Киянин, 1923b). Далі в публікації подається опис того, як у 1921 р. представники влади приїхали до одного українського села, організували там мітинг, допоки селяни попросили сказати нарешті: «Тепер весна, робити треба, а ми стоїмо. Скажіть прямо: скільки вам пудів треба?..» (Киянин, 1923b). Проблема «змички» села та міста розглядається в наступних публікаціях рубрики. Часом про це явище пишеться з іронією: «А щодо «смычки» компартії, «внешторга» та «хлібопродукта» з селянською стихією, то це робиться так: беруть авто, відповідну кількість омарів, членів комуністичної партії, стільки ж совітських «барішень» і гайда «смикатися» з селом! Просто й невибагливо!» (Киянин, 1923c). Під час таких виїздів до села представників більшовицької влади, українські селяни бачать з боку начальства гультяйство, навантажені делікатесами та алкоголем автомобілі, зловживання коштами від державних податків. Обурення та недовіру до міських «шефів» викликало в селян запрошення 66 представників незаможників до Полтави, де вони взяли участь у подібних бенкетах: «недовір'я до чистоти пролетарського існування міських товаришів зросло після цього» (Киянин, 1923c). Селяни налаштовані dome шканців міста негативно, бо «робітники живуть добре, й цигарки палять, і до театру вчащають, чоботи носять. Тому ціни високі. Всі тягарі спадають на селянство. А нам тичуть під ніс «смичку» з містом. Коло влади – робітники. Тому воно так і виходить», – так висловлювалися селяни на Поділлі в 1924 р. (Киянин, 1925).

Цікаві матеріали про повсякдення й побут селянства в середині 1920-х років в Україні розміщені на сторінках видання. На прикладі села Глибне Верхньосироватської волості Харківської округи описується умови життя тогочасного селянства. Замість вбраної колись у рушники хати – голі, закурені стіни та стеля, майже цілковитий брак внутрішнього облаштування. Напівзруйновані меблі (стіл, стільці, дощатий тапчан, що слугує ліжком), декілька глечиків та мисок, почорнілі ікони. Зовнішній вигляд селян незадовільний – змарнілі, у зношеному полотняному одязі домашнього виробництва. Подібною є ситуація з побутовими умовами селянства Київщини. Селяни майже не їдять м'яса та сала, споживають здебільшого рослинні жири, у тому числі й малоприсдатні для харчування. Поширені випадки туберкульозу, що підтверджують місцеві лікарі. Від цієї хвороби

страждають і люди, і худоба. Цілком занехаяна селянська взаємодопомога, а офіційні «Селянські комітети взаємодопомоги» не можуть розвивати ефективну діяльність в умовах окупаційного режиму. Селянству допікають різні бюрократичні перепони, надзвичайний контроль з боку влади, великі податки. Коли мова йде про чиновників в Україні, то визнається, що це майже завжди неосвічені особи (Киянин, 1924). За визнанням більшовицької влади, суспільний рівень селянства значно вище рівня сільських комуністів, котрі ані досвіду, ані тям не мають і на критику здатні відповідати лише заявленими компартійними фразами (Киянин, 1925).

У великих містах, за даними «Нової України», багато безпритульних дітей, про яких влада воліє не говорити. Зокрема, безхатків приваблюють залізниці, вони тиняються по лінії, вагонах, потягах (Киянин, 1924).

На сторінках «Нової України» мова йде про становище вчителів в українському селі. Для того, щоб заробити на життя, сільські вчителі змушені працювати наймитами в орендарів чи заможніших селян. До сфери їхньої вимушеної господарської діяльності входили й праця на землі, виготовлення рушничок та сорочок для чужих весіль. Кваліфіковане вчительство, як зауважує рубрика «На Україні» на підставі вивчення даних з комуністичної періодики, пішло шукати собі роботу. «Велика більшість учительства, особливо на селі, не на своєму місці, бо неuki... Або село зостанеться без учителя, або «вчителі» будуть калічити наше молоде покоління... – що хочете, те й вибирайте» (Киянин, 1923а).

Проблема розвитку школи і освіти на українських піднімалася на шпальтах «Нової України» неодноразово. На Волині у 1922 р. вчителі продовжували голодувати. Це відбувалося на тлі затримок заробітної плати, що становили від 4 до 6 місяців. Навіть після виплати неповної заробітної плати, влада вдається до різних «добровільних» позик. Видання пише, що вчителі змушені ходити голодні, у страшному лахмітті, без чобіт. Десятки шкіл порожні через брак учителів. Учителі втікають зі шкіл і воліють працювати сторожами, двірниками, міліціонерами, бо праця цих категорій оплачується незрівнянно краще. «Один дуже популярний у Житомирі педагог, по скінченню навчання в школі, йде на роботу в ролі сажотруса, і тим заробляє більше, ніж лекціями. Але школи все-таки не кидає» (На Україні, 1922). Видання пише, що українські селяни відверто вороже ставляться до вчителів-комуністів. Наприклад, на Волині їх просто виганяють, що зробити неважко, оскільки уряд фактично не забезпечує утримання вчителів. Рятуючись від голоду вони мусять втікати (На Україні, 1922).

На Запоріжжі станом на 1923 р. ситуація з умовами життя вчительства вкрай важка. Зокрема, в Оріхівському районі, що потерпів від голоду. Шкільні робітники цілком незабезпечені, погано харчуються, змушені продавати останні речі. Місцеве ж населення фізично не в змозі прогодувати вчителів (На Україні, 1923).

Практично недосяжною є купівля книжок для навчання, 80 % учнів їх не має. До школи потрапляє лише 30–50 % учнів (Киянин, 1924).

У рубриці «Освітні й учительські справи» подано матеріал про становище в Київському університеті. На 1923 р. там навчалося 2500 осіб (44 % – українці, 39 % – євреї, 17 % – росіяни), 54 % з них – жінки. У часописі повідомлялося, що за несплату з навчання на початок березня 1923 р. було відраховано 600 осіб. Члени комуністичної партії користуються пільговим правом навчатися безкоштовно, інші категорії мусять платити за навчання від 20–40 карбованців золотом. Влада намагається згуртувати так зване «пролетарське студентство» у професійні осередки з метою залучення їх до «радянського будівництва». Для того, щоб не вмерти з голоду та мати змогу заплатити за навчання, студенти мусять працювати. Стабільну роботу їм знайти важко, через це вони влаштовуються прибиральниками вулиць, сторожами. Указана інформація виданням наведена з посиланням на приватний лист, одержаний одним із членів Громадського Комітету Австрії (Нова Україна, 1923).

У 1922 р. видання вказувало на вражаючий рівень неписьменності на Закарпатті: «Підкарпатська Русь, це країна анальфабетів. І досі там нараховується 80 % неграмотних» (Нововірський, 1927). Причини такої ситуації вбачалися в цілеспрямованій політиці панівних угорських властей. Крім цього, закарпатські селяни, під впливом агітації шинкарів, бояться віддавати дітей до школи, щоб там не відвернули в них віру в Бога, бо, мовляв, усі вчені не релігійні. Аналізуючи проблеми шкільництва, автор публікації вказує й на те, що негативно на розвиток освіти вплинула діяльність священників, які не хотіли світських, а лише релігійних освітніх закладів. Негативно на рівень освіти вплинув також той фактор, що на посади вчителів на Закарпатті чеським урядом призначалися росіяни, які не розуміли народної мови, а воліли поширення «язичія», якого не сприймав сам народ. Коли почали призначати до нижчих та середніх шкіл учителів, які, володіли народною мовою, фахівців, серед яких був високий рівень українців, то відвідуваність шкіл стає вдвічі-тричі вищою. У публікації наголошувалося на важливості навчання дітей рідною мовою. Указувалося, що протягом трьох останніх років на Підкарпатській Русі постало 700 народних шкіл, серед яких

550 українських, 10 міських (8 українських), 3 реальних гімназії, 3 вчительські семінарії, 2 торгівельні академії, 9 промислових шкіл. Серед недоліків середньої шкільної освіти на Закарпатті вказувався брак справних шкільних будинків, відсутність належної кількості вчителів. Бракує належного санітарно-гігієнічного догляду. Для того, щоб діти з гірських районів могли навчатися, урядом у великих містах і селах створювалася мережа інтернатів, де за відносно невисоку платню, діти мають тепле й чисте мешкання, гарних педагогів. Зокрема, такі заклади існували в Береговому, Ясіню. У вказаній публікації автор відзначає роль у поширенні освіти товариства «Просвіта». Позитивно впливають на просвітництво діяльність спеціальних мандрівних театральних труп, що не лише ставлять п'єси, але й показують кіно (Гончаренко, 1922).

«Нова Україна» подає цікаву інформацію про функціонування в Подєбрадах Української господарської академії. Висвітлюються наукові здобутки та публікації викладачів. Докладно поданий опис різних навчальних кабінетів, кафедр. Описуються побутові умови праці та навчання в цьому закладі. Детально описано студентську їдальню, де за помірну ціну можна харчуватися значно краще, ніж навіть у деяких закладах освіти Праги. Автор публікації пише про це як про заслугу діяльності студентських кооперативу та самоврядування. Бібліотечний фонд освітньої установи поповнюється за рахунок засобів емігрантського бюджету, безкоштовних видань, надісланих чеськими урядовими установами, жертводавцями (Нова Україна, 1922).

На сторінках видання є публікації, присвячені й іншим закладам освіти в Чехословаччині. Зокрема, Українському Інституту Громадознавства, Українському Робітничому Університету у Празі. Висвітлюються загальні тенденції наукового, повсякденного життя в цих закладах (Нова Україна, 1927).

Окрему увагу «Нова Україна» приділила висвітленню студентського життя у Східній Галичині, Волині, Холмщині, Підляшші, Буковині, Чехословаччині, у країнах Західної Європи (Нова Україна, 1922).

Однією з найгірших, на думку часопису, є українська шкільна справа на Буковині. Станом на 1922 р. тут було закрито 9 народних шкіл, що позбавило 17 000 українських дітей змоги навчатися. На місце закритих українських шкіл впроваджуються румунські, а в незакритих українських школах впроваджується примусове навчання румунською мовою історії, географії. Українську історію вивчати забороняється. Це відбувається на тлі переслідування з боку влади українських учителів. До українських шкіл

призначаються вчителі румуни, які не знають мови місцевої людності, нав'язують румунський патріотизм. Всі українські середні школи закрито, а залишилася лише одна чернівецька гімназія, яку румунізовано. Автор публікації наводить випадок, коли учнів-українців чотирьох старших класів чернівецької гімназії було ув'язнено за нібито знищення дерев, посаджених на згадку про коронацію румунського короля. Громадські об'єднання української молоді переслідуються владою. Ситуація склалася настільки гостро для українських учнів, що навіть за читання українських літературних творів можуть виключити зі школи. Катастрофічною для українців під владою Румунії є й ситуація у сфері вищої освіти. Досвідчених професорів замінено представниками румунської національності, що до того часу працювали в галузі середньої освіти. Мова викладання – румунська, хоча, як вказує автор, 80 % студентства тієї мови не знає. Кафедра української мови була закрита в 1920 р., прагнення студентства про кафедру української історії залишається нездійсненою мрією. Автор підсумовує статтю такими словами: «У такому морі ворожої ненависті, злоби й поневолення живе українська людність...» (Вигнаний, 1922).

На сторінках видання «Нова Україна» розміщувалися й твори художньої літератури: оповідання, п'єси, вірші. Представлені тут праці з історії української культури та мистецтва, (Антонович, 1923), військової справи (Антонович, 1924), становищу українського робітництва на еміграції (Нова Україна, 1927). В одному з номерів «Нової України» розповідається про свято Т. Шевченка в Подєбрадах у березні 1928 р. (Сидоренко, 2000). Таким чином, ми можемо переконатися, що часопис «Нова Україна» значну увагу приділяв висвітленню проблем розвитку української культури, освіти, повсякденню українців на етнічних землях та на еміграції.

На сторінках тижневика «Тризуб», що виходив у 1925–1940 рр. у Парижі в середовищі української еміграції публікувалися матеріали, що їх можна розглядати як джерела з дослідження соціокультурних процесів, повсякденного життя в Україні в умовах більшовицького панування. Тематика публікацій стосувалася різноманітних сфер життя української спільноти в УСРР: розвитку культури, внутрішнього світу людини, сприйняття дійсності, тлумачення змін у природі крізь призму суспільних перетворень, відносини мешканців міста й села, становище різних прошарків суспільства (Вітер з України, 1926; Степовик, 1926; Тризуб, 1926).

Значна частина публікацій у «Тризубі» присвячена подіям українського громадського, культурного життя в еміграції. Наприклад, висвітлюється робота Міжорганізаційного Комітету для Вшанування і

Оборони пам'яті С. В. Петлюри в Празі (*Тризуб, 1926a*), громадські, культурні заходи української еміграції у Франції, Польщі, Чехії, країнах Америки (*Тризуб, 1926b*). З публікацій цього видання можна довідатися про існування Українського Товариства прихильників книги (Прага). Завданням цієї громадської організації було досягнення таких завдань: видання періодичних та інших друкованих видань, проводити наукові дискусії в межах Товариства, організовувати наради та з'їзди у книжковій справі, поширення літератури, організація книжкових виставок, бібліотек, бібліографічних збірників, проведення лекцій та курсів з галузі українського книгознавства, брати участь у роботі аналогічних науково-культурних об'єднань, влаштовувати конкурси, призначати премії. Головою організації обрано професора С. Сірополка, а на інші провідні посади в Товаристві – інших авторитетних у культурно-просвітницькій галузі діячів української еміграції. Організація протягом короткого часу встигла провести низку засідань, на яких розглядалися актуальні проблеми української культури (*Тризуб, 1927a*). В іншому номері часопису мова йде про функціонування української бібліотеки в Омекурі (Франція) (*Тризуб, 1927b*). На сторінках видання також подається інформація про діяльність українських наукових закладів в еміграції. Одна з публікацій присвячена діяльності Українського Наукового Інституту в Берліні. Ініціатором створення цього закладу є гетьманське середовище в Німеччині. Діяльність Інституту полягає в науковій роботі, для чого було засновано кафедру історії України з підвідділами історії української державності та історії внутрішнього життя українського народу; кафедри, на яких мають висвітлюватися різні духовні течії в Україні, пов'язані з духовним життям інших слов'янських народів; кафедру українського мистецтва та матеріальної культури; народного господарства України; історії українського права, мови, письменства, етнографії (*Тризуб, 1927b*).

На шпальтах інших періодичних видань української еміграції містяться матеріали з висвітленням соціокультурних проблем та повсякденного життя емігрантів. Проблеми інтернованих українських вояків висвітлюються в таких часописах: «Голос табору» (Німецьке Яблонне, 1919–1920), «Український скиталець» (Ліберець, 1920–1921), «Український стрілець» (Ліберець-Йозефів, 1920). Цікаві матеріали можна знайти у виданнях «Воля» (Відень, 1920), «Табір» (Каліш, Варшава, 1923–1928). Окреме місце посідають видання української емігрантської молоді. Зокрема, слід назвати часопис Української Господарської Академії в Подєбрадах – «Подєбрадка» (1924). Серед кількох сотень українських

видань у Чехословаччині можна назвати такі, як «Розбудова Нації» (1928–1934), «Наша спілка» (1923–1926). У Німеччині виходили часописи «Український прапор» (1922–1932), «Українське слово» (1921–1926). У Польщі в 1920-ті роки українці видавали «Духовний сіяч» (1927–1931), «Український інвалід» (1923–1931), в Австрії – «Український прапор» (1919–1920), «Боротьба» (1920), «Молоде життя» (1921), «Борітеся – поборете!» (1920–1922), «Український філателіст» (1925–1939), «Соборна Україна» (1921–1922) (Мушинка, 2009). У цих та інших виданнях автори публікацій піднімали нагальні проблеми життя українського народу на українській етнічній території та в еміграції.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в українській емігрантській пресі 1920-х років широко представлені питання, що стосувалися актуальних проблем становлення та розвитку української культури (література, мистецтво, театр). У деяких виданнях значну увагу приділено становищу української освіти як на українських землях під владою більшовиків, так і на українських теренах у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, у країнах Західної Європи, Америці. Низка видань робили спробу висвітлювати та аналізувати повсякденне життя українців. Висвітлювався побут українського селянства під більшовицькою владою, ставлення українського села до міста, до чиновників і влади взагалі. Висвітлені на шпальтах емігрантських видань складні відносини в українському середовищі. Таким чином, можна констатувати, що українська емігрантська преса може слугувати джерелом вивчення культури, освіти, повсякденного життя українців. Оскільки стаття ґрунтується, головним чином, на дослідженні української преси в Європі, то в подальших наукових дослідженнях можна більше уваги присвятити, як соціокультурні процеси висвітлювалися на сторінках української преси у Північній та Південній Америці.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович, Д. (1923). Українське мистецтво. *Нова Україна*, 3, 107-115 (Antonovych, D. (1923). "Ukrainian art", *New Ukraine*, 3, 107-115).
- Богуславський, О. (2008). *Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії*. Запоріжжя: Просвіта (Bohuslavskiy, O. (2008), *The press of intermilitary Ukrainian emigration and fight for independence of Ukraine: historical way, experience, discussions*. Zaporizhzhia: Prosvita).
- Брайлян, Н. (2013). Журнал «Нова Україна» (Прага, 1922–1929 рр.) як джерело до бібліографії української періодики. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 3, 233-243 (Brailian, N. (2013). "A magazine "New Ukraine" (Prague, 1922–1929) as a source to bibliography of the Ukrainian periodicals". *Collection of works of the Research institute of study of the press*, 3, 233-234).

- Вигнанний, В. (1922). На зеленій Буковині. *Нова Україна*, 16-18, 61-64 (Vyhnanyi, V. (1922). "On Green Bukovyna", *New Ukraine*, 16-18, 61-64).
- Вітер з України (1926). *Тризуб*, 48, 10. (Wind from Ukraine. *Tryzub*, 48, 10).
- Вішка, О. (2002). *Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження*. Львів: Вид-во Львівської обласної друкарні (Vishka, O. (2002). *The press of Ukrainian emigration in Poland (1920-1939): Historian-bibliography research*. Lviv: Publishing house of the Lviv regional printing-house).
- Гончаренко, А. (1922). На Підкарпатській Україні. *Нова Україна*, 16-18, 28-37 (Honcharenko, A. (1922). In *Pidkarpattia Ukraine. New Ukraine*, 16-18, 28-37).
- Денека, О. (2003). *Українська еміграційна преса у Франції 20-30-х рр. ХХ ст.: становлення, розвиток, проблематика*. Київ (Deneka, O. (2003). *The Ukrainian emigrant press in France of the 20–30th of the XX century: becoming, development, range of problems*. Kyiv).
- Державна нація. Неперіодичний збірник. Кн. 1 (1927). Прага (State nation. Non-periodic collection. Book 1 (1927). Prague).*
- Дніпровський, А. (1923). Індустріальні мотиви в селянській поезії. *Нова Громада. Суспільно-політичний журнал*, III-IV, 79-83 (Dniprovskiy, A. (1923). Industrial reasons are in a peasant poetry. *New Society*, III-IV, 79-83).
- Животко, А. (1989-90). *Історія української преси*. Мюнхен: Ukrainisches Technisch-Wirtschaftlichen Institut, 1989-90 (Zhyvotko, A. (1989-90). *History of Ukrainian press*, Munich).
- Киянин (1923). На Україні. *Нова Україна*, 10, 128-136 (Kyianyn (1923). In *Ukraine. New Ukraine*, 10, 128-136).
- Киянин (1923). На Україні. *Нова Україна*, 7-8, 254-265 (Kyianyn (1923). In *Ukraine. New Ukraine*, 7-8, 254-256).
- Киянин (1923). На Україні. *Нова Україна*, 9, 119-129 (Kyianyn (1923). In *Ukraine. New Ukraine*, 9, 119-129).
- Киянин (1924). На Україні. *Нова Україна*, 1-3, 206 (Kyianyn (1924). In *Ukraine. New Ukraine*, 1-3, 206).
- Киянин (1925). На Україні. *Нова Україна*, 1, 82-93 (Kyianyn (1925). In *Ukraine. New Ukraine*, 1, 82-93).
- Лисяк-Рудницький, І. (1973). *Між історією і політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки*. Мюнхен: Сучасність (Lysiak-Rudnytskyi, I. (1973). *Between history and politics. The articles to history and criticism of the Ukrainian social and political idea*. Munich).
- Мартинюк, М. (1998). *Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.)*. Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника (Martyniuk, M. (1998), *Ukrainian magazines of Western Ukraine, countries of Central and Western Europe (1914-1939)*. Lviv: Vasyl Stefanyk Lviv National Library).
- Мушинка, М. (2009). Виставка української емігрантської преси в Празі. *Український журнал*, 6, 10-11. Прага (Mushynka, M. (2009). An exhibition of the Ukrainian emigrant press in Prague. *Ukrainian journal*, 6, 10-11. Prague).
- На Україні (1922). *Нова Україна*, 16-18, 67-76 (In *Ukraine (1922). New Ukraine*, 16-18, 67-76).
- На Україні(1923). *Нова Україна*, 4, 124-128 (In *Ukraine (1923). New Ukraine*, 4, 124-128).
- Нова Україна (1922), 16-18. (New Ukraine (1922), 16-18).*
- Нова Україна, 4. (1923) (New Ukraine, 4 (1923)).*
- Нова Україна, 12 (1927) (New Ukraine, 12 (1927)).*
- Нова Україна, 1-3 (1928). New Ukraine, 1-3 (1928)).*

- Нововірський, Н. (1927). До переоцінки вартостей. *Державна нація. Неперіодичний збірник. Кн. 2, 3-6.* Прага (Novovirskyi, N. (1927). To the overvalue of values. *State nation. Non-periodic collection, 2, 3-6.* Prague).
- Огляд журналів (1927). *Державна нація. Неперіодичний збірник. Кн. 2, 31-35.* Прага (The Review of Journals (1927). *State nation. Non-periodic collection, 2, 31-35.* Prague).
- Петрів, В. (1924). Суспільство й військо. Соціально-історичний нарис. *Нова Україна, 1-3, 109-142* (Petriv, V. (1924). Society and army. Socialhistorical essay. *New Ukraine, 1-3, 109-142*).
- Покерт, В. (1927). Два жовтня. Державна нація. Неперіодичний збірник. Кн. 2, 23. Прага (Pokert, V. (1927). The Two Octobers. *State nation. Non-periodic collection, 2, 23.* Prague).
- Савка, М. (2002). *Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20-30-ті рр. ХХ ст.): Історико-бібліографічне дослідження.* Львів: НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника (Savka, M. (2002). *The Ukrainian emigrant press in Czechoslovak Republic (20-30th XX of century): Historian-bibliography research,* Lviv: National Academy of Sciences, Vasyl Stefanyk Lviv National Library).
- Сидоренко, Н. (2000). «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919-1924). Київ: дослідницький центр історії української преси (Sydorenko, N. (2000), "Life after a prickly wire" of the Ukrainian magazines on strange land (1919-1924). Kyiv: Research center of history of the Ukrainian press).
- Степовик (1926). Лист з України. *Тризуб, 22, 12-16* (Stepovyk (1926). Letter from Ukraine. *Tryzub (Trident), 22, 12-16*).
- Сціборський, М. (1927). Шлях Націоналізму. *Державна нація. Неперіодичний збірник. Кн. 2, 6-13.* Прага (Stsiborskyi, M. (1927). The Way of Nationalism. *State nation. Non-periodic collection, 2, 6-13.* Prague).
- Тризуб, 55.* (1926) (*Tryzub (Trident), 55* (1926)).
- Тризуб, 58.* (1926) (*Tryzub (Trident), 58* (1926)).
- Тризуб, 10 (68).* (1927) (*Tryzub (Trident), 10 (68)* (1927)).
- Тризуб, 12 (70).* (1927) (*Tryzub (Trident), 12 (70)* (1927)).
- Трощинський, В. (1994). *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище.* Київ: Інтел (Troshchynskyi, V. (1994). *Ukrainian emigration in Europe as a historical and socio-political phenomenon between two world wars.* Kyiv: Intel).

РЕЗЮМЕ

Вовк Александр. Пресса украинской эмиграции как источник изучения культуры, образования и повседневной жизни украинцев (1920-е годы).

Проанализированы украинские периодические издания диаспоры (1920-е годы) как источник изучения культуры, образования, повседневной жизни украинцев, которые жили на оккупированной большевиками территории и за границами Украины. На основе изучения ряда периодических изданий украинской эмиграции выяснен вопрос о том, что публикации широко раскрывают жизнь украинцев, как за территорией родной земли, так и в разных странах мира. Выборка изданий, которые были изучены, основывается на том, что каждое из них представляло какое-то гражданское или политическое сообщество, которое имело собственный взгляд по поводу социокультурных вопросов и отношение к ним. Выяснено, что много материалов украинской зарубежной прессы в межвоенный период было посвящено вопросам развития украинской культуры, образования, а именно, положению работников образования, деятельности образовательных учреждений.

Проиллюстрированы актуальные проблемы повседневной жизни украинцев, разделенных границами между разными странами.

Ключевые слова: *пресса, журнал, культура, образование, источник, повседневная жизнь, эмиграция, украинцы*

SUMMARY

Vovk Oleksandr. Ukrainian emigration press as a source for studying the culture, education and daily life of Ukrainians (1920s).

The aim of the article is to analyze the press of Ukrainian emigration as a source for studying the culture, education, and daily life of Ukrainians in the 1920s. When writing, we used general scientific methods of analysis and synthesis, chronological, logical, synchronous, methods of researching historical sources (defining time and place of the historical source, finding out the circumstances of the origin of the historical source, verifying the content of the historical source). There are a number of sources that make it possible to study the issues of socio-cultural development. Among the mentioned sources, which illustrate the life of Ukrainians in 1920s, one can single out the press. Periodicals of the Ukrainian diaspora have a certain ideological position. Compared to the newspapers and magazines of Ukraine, which was under the Bolshevik occupation, the press of Ukrainian emigration had much more opportunities to cover objectively the problems of development of education, culture on Ukrainian lands and in emigration. In the USSR, it was impossible to objectively cover public processes in view of the totalitarian regime. We can check the objectivity of information in periodicals of Ukrainian emigration by studying archival documents, analyzing the memories of eyewitnesses of historical events. Scientific publications devoted to this historical period show that, as a whole, the foreign press material, for the most part, objectively covers the directions of development of culture, education, daily life of the Ukrainians who lived under the Bolshevik occupation. The foreign press is a very valuable source for us in the context of studying the cultural processes among Ukrainians scattered among different countries. The Ukrainian emigrant press of the 1920s has broadly presented issues concerning the current problems of formation and development of Ukrainian culture (literature, art, theater). In some periodicals considerable attention was paid to the situation of Ukrainian education both in the Ukrainian lands under the rule of the Bolsheviks and in the Ukrainian territories within Poland, Romania, Czechoslovakia, in the countries of Western Europe, America. A number of periodicals attempted to cover and analyze the daily lives of Ukrainians. The life of the Ukrainian peasantry under the Bolshevik authorities, the attitude of the Ukrainian village to the city, to the officials and authorities were covered. The pages of emigrant periodicals highlight complex relations in the Ukrainian environment. The Ukrainian immigrant press can serve as a source for studying the culture, education, and everyday life of Ukrainians. The press of Ukrainian emigration as a historical source of daily life of Ukrainians in their ethnic territory and in emigration is analyzed. The results of the study can serve for preparation of lectures, educational programs on the history of Ukrainian culture, history of Ukrainian press, history of Ukrainian emigration.

Key words: *press, magazine, culture, education, source, daily life, emigration, Ukrainians.*